

1. Přílohy

Příloha č. 1 - Antonín Blažek¹

---

¹ Blažek Antonín. KOBETIČ, P. *Osobnosti Chrudimska*. Chrudim: Okresní muzeum Chrudim, 2002.

Příloha č. 2 - František Josef Čečetka²

---

² SEKANINA, F. K Čečetkovým historickým románům a povídkám. *Literární rozhledy*. Roč. 1923, Č. 8. Praha: Svaz knihkupců a nakladatelů, 1923. s. 2–3.

Příloha š. 3 - František Ladislav Sál³

---

³ Fond SÁL František Ladislav. č. kart. 1, inv. č. 203. SOkA Hradec Králové.

Příloha č. 4

Jak si hraje a čím se zaměstnává dítě královéhradecké?

V jedné kapitole knihy *Prvouka, nauka o životě, realie* se F. L. Sál podrobně zabývá dětskou hrou a nutností její znalosti pro pedagoga. Díky tomu může učitel nahlédnout do dětské duše a její fantazie, a tak se dětem přiblížit a lépe je chápat. Autor nám tak podává podrobné svědectví o využití volného času mládeže. Mimo dětských her popisuje řadu lidových zvyků, kterým se děti věnují, cituje různá pořekadla a písně. Dětské hry a další jejich činnost se vždy velmi úzce vztahuje k ročnímu období a zemědělským pracím, které vždy v danou dobu probíhají. Skrze dětské hry tak lze částečně reflektovat život obyvatelstva na Královéhradecku.

„Na jaře, jehož nelze v dětech utajiti, a kdy mládež vybijí všechnu nastřádanou energii, točí se dokola a zpívají »Kolo, kolo mlýnské za čtyři rýnské«. Děti pozorují pilně přírodu a jsou takřka neomylným ukazatelem přicházejícího jara.“⁴ Mezi hospodářské činnosti, které děti na jaře vykonávají, patří pasení a starost o housata, shánění jim trávu a kopřivy. O Velikonocích chlapci pletou pomlázky, dívky barví vejce. Pracují na zahrádce a sázejí – dívky květiny a chlapci fazole, slunečnice, melouny... Z vrbových proutků si děti vyrábějí píšťalky.

S přicházejícím květnem nastupují kolové hry a tanečky se zpěvy. „Jarní pastva (obyčejně housat) přináší s sebou z míčových her »zaháněnou« a »podbíjenou«, hotovení luků a šípů, křesání kameny, ale zpravidla hru na kupce, modelování z jílu, pletení věnečků, vyprávění pohádek, dramatisace básní a písní, různá žertovná říkadla, veršování jmen (»Anton – ten je vždycky dobře na tom, Filip – nos se mu přilíp« apod.), cizí řeč (»Franrantivryškuvru javra tivry něvrecovro řevreknuvru« apod.).“⁵

Letní koupaliště poskytuje dětem nemalý prostor pro hry. Sál uvádí řadu her, jejichž popis dnes působí velmi úsměvně. Například *Na býčky*: děti se uhodí do hlavy, vychrlí dříve nabranou vodu z úst, jako když proud krve vytryskne a padne na znak omráčen do vody. *Břicháček*: Děti skáčou do vody na břicho, při čemž mají prý zvláštní pocit. *Hasič*: Děti se rozběhnou a skočí sedmo s nataženýma nohama do vody, až se rozstříkne mocně na všechny strany, že by zhasl každý oheň. *Špulka*: Děti chytanou chlapce, který se nejvíc bojí vody, za

---

⁴ SÁL, F. L. *Prvouka, nauka o životě, realie*. Velké Meziříčí: Alois Šašek, 1927. s. 16.

⁵ SÁL, F. L. *Prvouka, nauka o životě, realie*. Velké Meziříčí: Alois Šašek, 1927. s. 18.

ruce a nohy, houpají ho chvíli na břehu a nakonec jej hodí do vody. *Utopenec*: Dítě si nafoukne tváře, vystrčí břicho a plave naznak.⁶

Když zrají třešně, vyrábějí chlapi proti špačkům klapačky, připevňují na stromy strašáky a větrníčky. Peckami ze zralých třešní po sobě střílejí. Děvčata si zdobí uši dvojicemi červených třešní.

Část dětské činnosti byla také spojena s drobnými zemědělskými pracemi. Třeba na podzim: „... při orání utloukají myši a vybírají ponravy, kamení, brambory a pýřavku, pálí natě i pýr, pekou brambory, sklízí fazole, ..., češí a loupají švestky, pomáhají sušit ovoce a vařit povidla, přičemž nezapomínají na říkanky s prskavou výslovností (»Byla jedna babka, prodávala jabka...«), žerty a šprýmy.⁷

Sál má podrobně zmapované i dětské hry v zimě na kluzišti, dokonce zaznamenává prvky v bruslení: „...polokruhy, vlnovky, rovnoběžné, rozběrné a sběžné, jízda popředu, pozadu, překládání předem i zadem, překládání, rýsování číslic, honěná (hra na zloděje a četníky), dostihy, prodávání máslička, hra na ovce a vlky, na lokomotivu s vlakem...⁸

Pověst jako historický, morální a inspirující prvek vlastivědné výuky

V následujících řádcích uvádím zkrácenou a přeuvyprávěnou verzi pověsti z Královéhradecka s názvem *Praotec Kynských (Kinských) a jeho znak*. Pověst je z 1. dílu⁹ Sálových *Pohádek, pověstí a národních písní královéhradeckého kraje*. Na této pověsti názorně ukazují její využití k výuce ve třech rovinách (historické motivy, morální pointa, inspirace k ruční a aktivní činnosti) tak, jak to teoreticky popisuje ve zmíněných *Vlastivědných úvahách a pokusech*. Výběr pověsti není náhodný. Snažila jsem se nalézt nejvhodnější příklad.

Praotec Kynských (Kinských) a jeho znak

V hlubokých lesích poblíž Hradce Králové žil v dávných dobách uhlíř, který pálil dřevěné uhlí. Na kraji lesa k Dobřenicům stála jeho chudičká chaloupka, v níž přespával. Měl velikou sílu, borovici vytrhl ze země jako pýřavku. Lidé znali silného uhlíře a báli se ho.

⁶ SÁL, F. L. *Vlastivědné úvahy a pokusy*. Velké Meziříčí: Alois Šašek, 1923. s. 52.

⁷ SÁL, F. L. *Prvouka, nauka o životě, realie*. Velké Meziříčí: Alois Šašek, 1927. s. 22.

⁸ Tamtéž. s. 24–25.

⁹ Autor v úvodu knihy uvádí, že se jedná o 1. díl a že se chystá vydat další pokračování. Dokonce jmenuje některé pohádky a pověsti, které se mu nevešly do prvního dílu a počítá s nimi proto do pokračování. Další díl ale bohužel už nevydal.

Za časů císaře a krále Karla bylo v Čechách veselo. Nebylo vražedných bojů a válek, všude jasno, klid a radostno. Jednoho dne zavítal král do dobřenicých lesů na lov se svou družinou. Les zněl troubením, štěkotem psů a střelbou. Poděšená zvěř prchala a honci ji pronásledovali na koních. Tak se stalo, že císař osaměl a v neznámých lesích zabloudil, družiny se nemohl dovolat.

Najednou byl přepaden velkým, černým štetináčem – kancem. Císař se bránil, ale marně. Kanec byl čím dál víc zuřivější a císařův kůň těžce raněn.

Nerovný boj zpozoroval nedaleko pracující uhlíř, přiskočil ze strany ke kanci, povalil ho na zem, tři zuby mu vylomil. Kanec utekl do močálů k Obědovicům. Císař byl zachráněn. Seskočil z koně, děkoval uhlíři a chtěl ho štědře odměnit. Uhlíř se bránil.

Císař nedbal, pohlédl na tři kančí zuby a řekl: „Jsi hrdina, opravdový rytíř. Já jsem císař a král Karel. Povyšuju tě do stavu hraběcího a do erbu dávám ti tři kančí zuby v červeném poli. Tyto lesy, pole a luka jsou tvými.“

Uhlíř vyvedl krále z lesa ke své družině a společně pak dlouho do noci slavili a hodovali.

Z chudého uhlíře stal se šlechtic, kterému patřily nejprve Vchynice. Proslul svou silou zván Vchynským nebo pohodlněji Kynským. A ten byl zakladatelem rodu Kynských (Kinských).¹⁰

Historické motivy

Historické motivy ve vlastivědě jsou podle Sála nejpůsobivější a právě v pohádkách a lokálních pověstech jich nalezneme nepřeborné množství. Vztahují se téměř ke všem významným epochám historie českého národa.

Pověst *Praotec Kynských (Kinských) a jeho znak* nás zavádí do doby vlády Karla IV. Pro potřeby výuky může tato pověst posloužit jako úvod k historickému výkladu. Život uhlíře i motiv honu mohou rovněž být odkazem do minulosti.

Z folkloristického hlediska se jedná o pověst historickou, která má etiologický charakter (objasňuje původ erbu).

Moralistika

Pohádky, pověsti, přísloví a další lidová tvorba jsou v Sálově podání důležitým dokladem a charakteristikou minulého života a vždy v nich najdeme alespoň trochu morálního ponaučení. Někdy je vyjádřeno třeba jen příslovím, jindy je zcela ukryta.

---

¹⁰ SÁL, František Ladislav. *Pohádky, pověsti a národní písně královhradeckého kraje*. Hradec Králové: K. Machek, 1919. s. 174–176.

Pověst *Praotec Kynských (Kinských) a jeho znak* vyzdvihuje skromnost, pracovitost, obětavost a nezištnost. Uhlíř pomohl císaři, aniž by tušil, s kým má tu čest a bez toho, aby očekával nějakou odměnu. Objevil se zkrátka v pravý čas na pravém místě. Rovněž císař je nastíněn jako štědrý, spravedlivý a pohostinný člověk, který si váží lidské pomoci a dokáže ji náležitě odměnit.

Náměty k ručním pracím

Sál se domnívá, že pohádky a pověsti nejsnáze oživíme dramatickým provedením. Žáci mohou ztvárnit jednotlivé postavy. Pověst může být zdramatizovaná také použitím loutek. Hraje se buď celá pověst, nebo jen některé výjevy (např. souboj uhlíře s kancem a záchrana císaře, hon na zvěř atd.).

Pověst nás také inspiruje k různým ručním pracím. Děti mohou malovat nebo vyrábět z různých materiálů erb Kinských, stavět z papíru nebo jiného materiálu chudičku uhlířovu chaloupku. Jelikož se příběh odehrává v hlubokých lesích, může to být motivace k vycházce do lesa. Děti mohou po cestě sbírat šišky a jehličí a následně je poznávat a určovat.

Nastíněné využití pověsti ve vlastivědné výuce je jedním z příkladů možnosti aplikace etnografického materiálu na běžnou výuku. U ručních prací se odkazuje také na výroční obyčeje a zvyky, které jsou rovněž studnicí inspirace a námětů.

Podobně jako s pověstí pracuje Sál i s lidovou¹¹ písní. Z lidových písní lze leccos vyčíst například o životě obyvatel daného regionu. A tak Sál podává výčet Erbenových písní, které se vztahují k vlastivědné výuce. „Abych dokumentoval jejich mnohostrannou obsažnost a příležitost k vlastivědě (životu lidu), uvádím v dalším, ve kterých partiích vlastivědných lze užití národních písní královéhradeckého kraje.“¹²

Lidovou píseň Sál považuje také za příhodný materiál pro dramatizaci. Také ji lze využít při kreslení, jako námět pro ilustraci.

Aby Sál ještě více podnítil dětskou aktivitu, pořádal 1. dubna 1921 společně s učitelským sborem a místní osvětovou komisí „*Pohádkový dýchánek* ve prospěch zřízení školního loutkového divadla“¹³. Na programu se objevilo kromě hudebních a jednoho dramatického vystoupení i vyprávění několika pohádek (Aleš-Říha: Hastrman, B. Němcová:

---

¹¹ Sál používá termín *píseň národní*.

¹² SÁL, F. L. *Vlastivědné úvahy a pokusy*. Velké Meziříčí: Alois Šašek, 1923. s. 203.

¹³ Tamtéž. s. 230.

Chytrý synek, F. L. Sál: Na čertovině¹⁴). Program byl z většiny zajištěn dětskými čísly. O rok později se dýchánek opakoval.

---

¹⁴ SÁL, F. L. *Vlastivědné úvahy a pokusy*. Velké Meziříčí: Alois Šašek, 1923. s. 230.

Hra na srážku vlaku. — Hoši se rozdělí na dva díly (vlaky), kteréž se sestavují. Největšímu v předu na ramenou sedí nejmenší (dělá komín); největší drží ho v boku za nohy; třetí za ním má jeho do oblouku ohnutými pažemi prostrčené ruce, kterými při pochodu napodobí šoupavý pohyb pístů u lokomotivy; na dlouhé řadě hochů v zástupu a držících se za šosy kabátů sedí ještě tu a tam některý menší na ramenou silnějších a větších hochů jako průvodčí vlaku a brzdaři; malý z nejčipernějších dělá vrchního průvodčího, pískne na píšťalku a vyskočí rychle jednomu na záda, neboť vlak začíná se již pohybovati. První dělají ššš... ššš... ššš... (napodobují sykot páry) a ostatní říkají hučivě: »Hu, hu, hu, už jedu; najed' jsem se uhlí, vody, to vám byly tučné hody; hu, hu, hu, už jedu!« To se opakuje několikrát a vlaky oba jedou dobře vedle sebe, až na znamení učitelovo jedou přímo proti sobě, lokomotivy se srazí a oba vlaky vyšinou se s kolejí. Všichni hoši leží nataženi, jako mrtví. Dva silní hoši, kteří zůstali v záloze, snášejí mrtvé. Dají ležícím hochům ruce křížem, jeden popadne ho za hlavu, druhý za nohy a nesou ztopořeného hochu kus stranou, kde ho položí na trávu. Když jsou již všichni mrtví v řadě, přijde poslední hoch, lékař, a oznamuje: »Tomu musím uříznout pravou nohu!« (dělá,

*) Sebráno na Praž. Předměstí a ve Farářství r. 1912.

jako by mu ji uřízl, mrzáček vstane, zvedne pravou nohu a kulhá po levé kolem). »Ten má pryč levou nohu, pryč s ní!« (totéž, jenže obráceně.) »S tímto je to zlé, ten má obě nohy pryč — šmik, šmik!« (chlapec se zvedne a leze po kolenou, anebo skáče ve dřepu). »Tomuhle dáme odzvonit« (chytí ho za nos, zaklepe mu hlavou a zvolá bim, bam, bim, bam!«, mrtvý však otevře najednou ústa, udělá »chramst«, vyskočí a peláší jako splašený kolem cvičiště). Hoši umějí ještě různé kombinace (uříznutá ruka, obě ruce pryč, pravá ruka a levá noha, levá ruka a pravá noha), ale nejpovedenější jest, kde lékař u hochu, který je jako »čert«, »vypráskaný, že by čertům mladé vybral« (lidové rčení), řekne, že ten přišel o obě ruce i o obě nohy a že neví, zachová-li ho při životě. Udělá 4× »šmik, šmik, šmik, šmik«, klučík se vztyčí, sedne si jako Turek, rukama chytí se za chodidla a kutálí se po cvičišti (dělá kotrmelece).

Hra se opakuje až do omrzení. Poté následují prostocviky a cvičení pochodu, pak dýchání a vydechování zhluboka, na konec *řecko-římské zápasy* (položiti na lopatky). —

*

Příloha č. 6 – úryvek *Hra na srážku vlaku*¹⁵

¹⁵ SÁL, František Ladislav. *Vlastivědné úvahy a pokusy*. Velké Meziříčí: Alois Šašek, 1923. s. 37–38.